

การเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมวัฒนธรรมของชาวอาข่าดอยผาหมี้ จังหวัดเชียงรายในรอบปี

A comparison of Ritual Performing by Traditional Akha and
Akha People on Doi Pha Mee for a Year, Chiang Rai Province.

ไกรสิทธิ์ จามรจันทร์สาขา, อนันตา สุขวัฒน์, รุ่งโรจน์ ต้นประดิษฐ์ และอาภิสรา พลนรัตน์*

โปรแกรมวิชาภาษาและวัฒนธรรมไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

80 หมู่ 9 ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100

Kriasit Jamonjansakha, Ananta Sookawat, Rungroj Tonpradit and
Abhisara Bolanarattana

Thai Language and Culture Program, Humanity Chiang Rai Rajabhat University.

80 Moo. 9 Paholyothin Rd., Muang District Chiang Rai province 57100

Email: skypool2553@hotmail.com, namping_s@yahoo.com

rungrawai@hotmail.com, hm_apisarap@cr.ru.ac.th

Received: December 25, 2020

Revised: May 18, 2021

Accepted: May 18, 2021

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมวัฒนธรรมของชาวอาข่าดอยผาหมี้จังหวัดเชียงรายในรอบปี ข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาจาก 3 แหล่งข้อมูล คือการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้รู้ชาวอาข่า และการลงพื้นที่ภาคสนามบนดอยผาหมี้ ผลการศึกษาพบว่า ในรอบปีปฏิทิน ชาวอาข่าดั้งเดิมมีการประกอบพิธีกรรม 22 พิธี ขณะที่ชาวอาข่าบนดอยผาหมี้มีการประกอบพิธีกรรมเพียง 5 พิธีกรรมเท่านั้น สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงมาจาก 3 ปัจจัย คือ การได้รับอิทธิพลจากอาข่าชาวพม่าที่เข้ามาทำงานบริเวณปากทางเข้าดอยผาหมี้ การเปลี่ยนศาสนาของชาวอาข่าบนดอยผาหมี้ และระบบเศรษฐกิจจากภายใน ซึ่งวัฒนธรรมภายนอกมีอิทธิพลต่อการประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดอยผาหมี้ให้ต้องมีการปรับปรุงทั้งระบบความคิด และรูปแบบการประกอบพิธีกรรมเข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน ล้วนแต่ส่งผลการการคงอยู่ทางวัฒนธรรมของชาวอาข่าอย่างยิ่ง

คำสำคัญ: พิธีกรรม, อาข่า, ดอยผาหมี้, เชียงราย

* อาจารย์, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

Abstract

The objective of this research is to study the rituals performed by Akha people in one year according to the calendar cycle. The data was obtained from three sources; a document study, an Akha informant interview, and a field study at Doi Pha Mee. The study found that, during a traditional Akha calendar year-round, 22 rituals were performed, while the Akha people on Doi Pha Mee performed only three rituals. The reasons for the changes come from 3 factors; (1) being influenced by Akha Burmese people who work around the entrance of Doi Pha Mee, (2) the religion conversion of Akha people on Doi Pha Mee, and (3) the internal economy. In addition, the external cultures influenced the rituals of Doi Pha Mee people, in order to adjust both the thought system and the ritual pattern to suit the current social situation. All of the aforementioned factors, greatly influenced the cultural persistence of Akha people.

Keywords: Soio - cultural Change , Arkha, Doi Pha Mee, Chiang Rai.

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาวอาข่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขนาดใหญ่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน เชื่อกันว่าในอดีตมีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนขนาดใหญ่ สามารถก่อตั้งเป็นเมือง เรียกว่า อาณาจักรห่มหล่อง (ไพโรจน์ คงทวีทรัพย์, 2554: 46) เรียกในภาษาอาข่าว่า “จาแด ล็อง” (Jadea lanr) ปัจจุบันสันนิษฐานว่าอยู่บริเวณเขตปกครองตนเองพิเศษทิเบตและบริเวณโดยรอบ ชาวอาข่ามีความเจริญรุ่งเรือง มีความสามารถด้านการเพาะปลูก มีการใช้สัตว์เป็นเครื่องทุ่นแรงในการทำเกษตรกรรม หลังอาณาจักรล่มสลาย ได้อพยพมายังที่ต่าง ๆ เดินทางเข้ามายังประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ชาวจีนเรียกชาวอาข่าว่า “ฮาหนิงจู” หรือ “ฮาหนี่สือ” บางกลุ่มเดินทางมายังตั้งถิ่นฐานยังสิบสองปันนา (เพ็ญศรี ภัทรสุทธิกุล (สัมภาษณ์), 2563) ซึ่งเป็นบริเวณชายแดน 3 ประเทศ คือ ประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ชาวอาข่าที่มำตั้งถิ่นฐานยังประเทศไทยนั้น ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่สูงบริเวณจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ ตาก เนื่องจากสมัยหนึ่งเคยอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่ม แล้วเกิดอาการป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากความไม่คุ้นชินกับสภาพอากาศบนพื้นที่ราบซึ่งมีอุณหภูมิสูงกว่าบนดอยซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมของชาวอาข่า สำหรับชาวอาข่าในจังหวัดเชียงรายพบว่า บนดอยผาหม่นมีกลุ่มอุบยาอาข่า ซึ่งดอยผาหม่นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอดิเรกแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงราย กระแสความเจริญด้านวัตถุ ระบบเศรษฐกิจที่มาพร้อมกับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างหลั่งไหลเข้ามาเยี่ยมชม สัมผัสกับวิถีชีวิตอันเรียบง่ายของผู้คน ธรรมชาติอันบริสุทธิ์บนดอยผาหม่น ตลอดจนกระแสความเจริญจากโลกภายนอกที่เข้ามากระทบกับวัฒนธรรมของชาวอาข่า ย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของชาวอาข่าบนดอยผาหม่นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา “การเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมของชาวอาข่าดอยผาหม่น จังหวัดเชียงรายในรอบปี” การศึกษาจะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในด้านการประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดั้งเดิมกับชาวอาข่าบนดอยผาหม่น จังหวัดเชียงราย อีกทั้งเห็นการคงอยู่และการรักษาวัฒนธรรมในกระแสปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษาวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าในเชิงประเพณีและพิธีกรรมในยุคแรกเริ่มของการตั้งรกรากที่ดอยผาหม่น

1.2.2 ศึกษาวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าในเชิงประเพณีและพิธีกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน

1.2.3 วิเคราะห์ สาเหตุ ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในเชิงวัฒนธรรม

1.3 ทฤษฎี

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมและวัฒนธรรมของอาข่าดอยผาหม่น จังหวัดเชียงรายในรอบปี ใช้ทฤษฎีในการวิเคราะห์ คือ ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionism) เป็นทฤษฎี

ที่ใช้ในการศึกษาวิวัฒนาการของวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง เอ็ดเวิร์ด บี. ไทเลอร์ (Edward B.Tylor) ค.ศ.1832-1917 นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษใช้ทฤษฎีวิวัฒนาการในการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ พฤติกรรมของมนุษย์มีพัฒนาการเป็นขั้นตอน จากพฤติกรรมเรียบง่าย/ต่ำสุด พัฒนาเป็นละเอียดย่อย/เจริญสูงสุด มี 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้น Savagery ขั้นต่ำสุด พัฒนามาเป็นขั้น Barbarism ขั้นกลางเป็นรอยต่อระหว่างขั้นง่ายสุดและพัฒนามาเป็นขั้น Civilization เป็นขั้นที่เจริญงอกงามมากที่สุด มนุษย์ในทุกสังคมล้วนมีระบบความคิด พัฒนามาเป็นสถาบันทางสังคมขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ คือ การดำรงชีพอย่างมีความสุขตามสภาพแวดล้อมนั้น มนุษย์ในแต่ละสังคมจะมีการหยิบยืมวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมของตน เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มตนเองให้มากที่สุด

ลิวอิส เฮนรี มอร์แกน (Lewis Henry Morgan) ค.ศ.1818-1899 นักกฎหมายชาวอเมริกา ก่อนผันตนเองเป็นนักมานุษยวิทยา ศึกษาพฤติกรรมสถาบันสังคมพื้นฐานของกลุ่มชนเผ่าอิโรควัว (Iroquois) ใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ผสมกับวิธีการทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของชนเผ่าอิโรควัว พบวิวัฒนาการทางครอบครัวของชนเผ่ามี 6 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

1. มนุษย์มีเพศสัมพันธ์แบบส่วส่วน คือ มนุษย์มีเพศสัมพันธ์อย่างอิสระ ตามความต้องการทางเพศ ยังไม่มีกฎเรื่องการมีเพศสัมพันธ์กันแต่อย่างใด

2. ขั้นมนุษย์รู้จักแยกกลุ่ม คือ เริ่มจากการแยกกลุ่มตามเพศหญิง – เพศชาย เริ่มเกิดระบบเครือญาติกัน ยุคนี้เพศหญิงได้รับการยกย่องในฐานะผู้ให้กำเนิดมนุษย์ขึ้น เกิดระบบ Polyandry คือ เพศหญิงมีอำนาจในกลุ่ม

3. ขั้นมนุษย์เกิดระบบเครือญาติ มนุษย์เริ่มสังเกตเห็น “ความผิดปกติ” ของทารกที่เกิดจากการแต่งงานในหมู่ญาติพี่น้องภายในครอบครัว จึงมีการตั้งกฎห้ามมีเพศสัมพันธ์ในครอบครัวเดียวกัน (Incest Taboo) และข้อบังคับให้มีเพศสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกกลุ่ม (Exogamy) สังคมเริ่มมีการจัดกลุ่มและกฎเกณฑ์ อาจจัดอยู่ในช่วง Savagery ตอนปลายตามแนวคิดของไทเลอร์

4. ยุค Barbarism คือ ยุคกลางหรือยุคอารยะ หรือยุคเลื่อน มีการจับคู่แต่งงานกันแล้วระหว่างชาย - หญิง การจำกัดสิทธิและขอบเขตการเป็นเจ้าของกันและกัน เกิดระบบ Polygamy คือ ระบบมากผัว - มากเมีย เกิดการแต่งงานไม่สมดูลด้วยจำนวนเพศหญิงและเพศชายไม่สัมพันธ์กัน เช่น เพศชายอาจมีจำนวนน้อย การทำสงครามทำให้เพศชายเสียชีวิตจำนวนมาก เพศหญิงอาจมีจำนวนน้อย ด้วยภาวะอาหารขาดแคลน จึงมีการควบคุมจำนวนเพศหญิงให้เพียงพอกับปริมาณอาหารที่หาได้ ดังนั้นจึงเกิดช่วงระยะที่หญิง 1 คนอาจต้องแต่งงานกับชายหลายคน หรือเพศชายอาจต้องแต่งงานกับเพศหญิงหลายคนในคราวเดียว

5. ชายเป็นใหญ่ในสังคมอย่างเต็มที่ ชายมีภรรยาหลายคนในคราวเดียว เพื่อสนองความต้องการส่วนตัว Polygyny เป็นยุคที่มีการล่าหญิงเพื่อสนองความต้องการในกลุ่มพี่น้องและเพื่อนฝ่ายชาย

6. ยุคคู่ผัวตัวเมีย Monogamy มนุษย์เห็นผลเสียของพฤติกรรมทางเพศในขั้นที่ผ่านมา ฝ่ายชายต้องทำหน้าที่หนักเพื่อหาเลี้ยงสมาชิกอันเกิดจากการมีภรรยาหลายคน และปัญหาการหึงหวง ตลอดจนสิทธิการครอบครองทรัพย์สิน จึงมีการกำหนดให้แต่งงานกันเพียงคู่ผัวตัวเมียเดียว ซึ่งเป็นลักษณะประจำยุค Civilization

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดั้งเดิมจากเอกสาร งานวิจัย และการสัมภาษณ์ปราชญ์ผู้รู้วัฒนธรรมอาข่าดั้งเดิม

การประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดอยผาหมี่ จังหวัดเชียงราย ศึกษาจากการลงพื้นที่ภาคสนาม สัมภาษณ์ผู้ที่ร่วมประกอบพิธีกรรม และผู้ที่มาร่วมชมพิธีกรรม

1.4.2 ขอบเขตด้านทฤษฎี

ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionism) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของชาวอาข่าดอยผาหมี่ในด้านประกอบพิธีกรรมอาข่าในรอบปี

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

1 มกราคม 2563 – 31 ธันวาคม 2563

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1. การประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดั้งเดิม ศึกษาจากเอกสาร งานวิจัยที่ของนักวิชาการไทยที่ได้เคยศึกษาสังคมวัฒนธรรมอาข่า และการสัมภาษณ์นายไกรสิทธิ์ สิทธิโชค ปราชญ์ผู้รู้วัฒนธรรมอาข่าดั้งเดิม

2. การประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดอยผาหมี่ จังหวัดเชียงราย ศึกษาจาก

- การลงพื้นที่ภาคสนามชุมชนดอยผาหมี่ จังหวัดเชียงราย เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าบนพื้นที่

- การสัมภาษณ์กลุ่มประชากร คือ ชาวอาข่าที่มาร่วมประกอบพิธีกรรม และชาวอาข่าในชุมชนที่มาร่วมชมพิธีกรรม

3. เก็บรวบรวมข้อมูล

4. วิเคราะห์ข้อมูลและเรียบเรียงเป็นรายงาน

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงของธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมของชาวอาข่า

2. ทำให้เกิดความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถคาดการณ์ถึงการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต

3.ทำให้เกิดแนวทางการจัดการทั้งในเชิงรักษา สืบสาน ต่อยอดวัฒนธรรม พิธีกรรม อันนำไปสู่การเสริมสร้างเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าต่อไป

2. ผลการวิจัย

2.1 ศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าในเชิงประเพณีและพิธีกรรมในยุคเริ่มของการตั้งรกรากที่ดอยผาหมี จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์นายไกรสิทธิ์ สิทธิโชคก ปราชญ์ผู้รู้วัฒนธรรมอาข่าดั้งเดิม พบว่า ชาวอาข่าดั้งเดิมมีการประกอบพิธีกรรม 22 พิธีกรรมในรอบปี ดังนี้

1. พิธีเดิมเมล็ดพันธุ์ข้าวสุดท้าย ภาษาอาข่าเรียกว่า “ซีจีซีเออ” (Cehl jil ci – eu) พิธีนี้จัดระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม พิธีนี้จะเป็นการนำพันธุ์ข้าวบรรจุในขาม จาน ทำเป็นหึ่งสูงเก็บเข้าไว้ในบ้าน ในทำนองศาลขนาดเล็ก เรียกว่า “แฮยิซิม่าอุม” เนื่องจากยังข้าวหลังใหญ่ที่เก็บข้าวเปลือกนั้นถือว่าไม่บริสุทธิ์ มนุษย์เข้าไปเหยียบย่ำ พักอาศัยได้ อีกทั้งอาจมีสัตว์จำพวกหนู แมลงเข้ามากัดกินเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ได้รับความเสียหาย ดังนั้นเพื่อให้ข้าวมีความบริสุทธิ์จึงต้องสร้างที่เก็บพันธุ์ข้าวขึ้นใหม่ โดยพิธีนี้มี 2 ระดับ คือ 1. ในครอบครัวธรรมดาจะใช้ไซ 1 ฟอง ในการเซ่นไหว้ 2. ครอบครัวใหญ่¹ ซึ่งถือเป็นครอบครัวพิเศษ จะใช้หมูในการเซ่นไหว้

ชาวอาข่าให้ความสำคัญกับระบบครอบครัวมาก ครอบครัวธรรมดา ความหมายครอบครัวที่มีลูกเพียงเพศใดเพศหนึ่งเท่านั้น เช่น มีบุตรชาย 1-2 คน หรือมีบุตรสาว 1-2 คน เพราะไม่ได้มีขยายผ่านการแต่งงานใส่เข้าบ้านสำหรับเพศชาย และการแต่งงานบุตรสาวออกเป็นใส่ให้แก่ครอบครัวอื่นหรือชุมชนอื่น ส่วนครอบครัวพิเศษ หมายถึง ครอบครัวที่มีทั้งบุตรชายและบุตรสาว ถือเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ ฐานะของภรรยาในบ้านจะได้รับการยกฐานะเทียบเท่า “สามี” มีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องบางเรื่องได้ อีกทั้งได้รับการเกียรติจากชาวบ้านในชุมชนด้วย

2. พิธีอยู่กรรม ภาษาอาข่าเรียกว่า “หมี่ จ่า เซอ หมี่ ลอง – เออ” (Miq dzaq keuq miq lah – eu) คำว่า “หมี่จ่า” แปลว่า ไฟ “ลอง” แปลว่า “หยุด” การอยู่กรรมของอาข่าใน 1 ปีจะจัดพิธี 3 ครั้ง ในครั้งแรกจัดในช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน ในพิธีนี้เป็นการเตรียมปลูกข้าว กำจัดวัชพืช เตรียมหน้าดินเพื่อการเพาะปลูกต่อไป มีขั้นตอนในการเตรียมทำการเกษตรคือ จะใช้ไฟในการเผา ในอดีตก่อนจะเผา จะเป่าเขาควาย (ขิด) ถือเป็นประกาศให้สิ่งมีชีวิต

¹ ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, สัมภาษณ์โดยนางสาวอนันดา สุขวัฒน์, มหาวิทยาลัยชนเผ่าอาข่า บ้านห้วยน้ำลัด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, 29 พฤษภาคม 2563.

ครอบครัวใหญ่ตามความหมายของชาวอาข่า คือ ชาวอาข่าจะนับผู้หญิงที่เป็นคนสมบูรณ์ เมื่อให้กำเนิดลูกชาย และลูกสาวครบ หญิงอาข่าจึงจะมีการยกตำแหน่งผู้หญิง (ยาเยะอิม) เทียบเท่าผู้ชาย ซึ่งมีอำนาจ และประกอบพิธีกรรมได้ จึงถือว่าเป็นครอบครัวใหญ่ มิได้ใช้จำนวนบุตรเป็นเครื่องวัด

เช่น งู หนู นก ได้รู้ว่าพื้นที่บริเวณที่ได้ยินเสียงเป่าเขาควายเป็นการเผาวัชพืช ให้สัตว์ต่าง ๆ ได้หลบหนีไปยังพื้นที่อื่นเสีย



ภาพที่ 1 เขาคววย (ซิดู)



ภาพที่ 2 การเป่าเขาคววย

ที่มา: ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2563

ระหว่างเผ่าจะมีการควบคุมเขตไม่ให้ไฟลามออกนอกพื้นที่ เมื่อเผาพื้นที่เสร็จ ชาวบ้านจะอยู่กรรมเพื่อถือศีล ขอขมาแก่สิ่งมีชีวิตที่ต้องตายอันเนื่องมาจากการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกนั่นเอง อุทิศส่วนกุศลแก่สัตว์ทั้งหลาย

3. ประเพณีชนไข่แดง พิธีจัดในเดือนเมษายน ในอดีตจะจัดประเพณีทั้งเดือนเนื่องจากในช่วงเวลานี้ถือเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม วิถีวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยผู้ใหญ่ปราชญ์ ช่างฝีมือ หมอสวด หมอประกอบพิธีกรรม จะถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เยาวชนที่สนใจเข้ามามีการศึกษาหาความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ตามความสนใจของตนเอง ทำนองการสืบทอดองค์ความรู้ วัฒนธรรมอาข่าแก่เยาวชนต่อไป และในพิธีนี้จะมีการแต่งตั้งพิหย่า (Pir) ปัจจุบันจัดประเพณีติดต่อกัน 4-5 วัน ขึ้นอยู่กับการอยู่กรรม หากชุมชนใดอยู่กรรมในเวลากลางวันจะจัดพิธีนี้ 4 วัน หากอยู่กรรมในเวลากลางคืน จะจัดพิธีนี้ 5 วัน

วันแรกของพิธี เรียกว่า “ซึ่มเอ้ว อาโฝว” (Khmqxeevq Aqpoeq) วันแรกของพิธีจะเช่นไหว้ฤดูกาลเก่า การบูชาบรรพบุรุษด้วยข้าวปุก “ห่อถ่อง” (hawqtanq) เหล้าที่ทำจากข้าว และน้ำชา

วันที่ 2 ของพิธี เรียกว่า “ซึ่มซี อาโฝว ล้องตะ” (Khmqxeevq Aqpoeq Lawrdav) คำว่า “ซึ่มซี” ในภาษาอาข่าแปลว่า “ฟ้าใหม่” ดังนั้นเพื่อต้อนรับฟ้าใหม่ หรือฤดูกาลใหม่กำลังย่างเข้ามา ในวันนี้จะมีการอยู่กรรม ผู้นำทางพิธีกรรมทุกคน จะทำพิธีพันฟู/ซอมแซม เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ ในวันนี้ มีการไหว้บรรพบุรุษด้วยข้าวปุก ข้าวเหนียวไก่ต้ม เหล้าข้าว และน้ำชา เพื่อเป็นการต้อนรับฤดูกาลใหม่ โดยปกติในวันนี้จะมีฝนตกเป็นครั้งแรกของปี แต่ละครอบครัวจะต้มไข่แล้วย้อมสีแดงให้กับลูกหลานหรือเด็กคนอื่นๆ ที่มาเยี่ยมบ้าน คล้ายเป็นการมอบของขวัญแก่เด็กที่มาเยี่ยมตามบ้าน เด็กจะนำไข่ต้ม สีแดงนำมาเล่นชนกัน

วันที่ 3 ของพิธี เรียกว่า “ซึ่มมิ อาโฝว” (Khmmi Aqpoeq) คำว่า “ซึ่มมิ” แปลว่า “ต้อนรับฤดูกาลใหม่” ในเวลากลางวันเป็นการฉลองการมาถึงของฤดูใหม่ ในวันนี้จะมีพิธีเช่นไหว้ถ้วย ชาม เตาไฟ และวัวควายที่ใช้งานเกษตรกรรม โดยนำไข่ไก่มาใช้เป็นของไหว้

สำหรับหมู่บ้านจะมีการจัดงานที่บ้านของโจ้วมะ (ผู้นำทางจิตวิญญาณตามวัฒนธรรมอาข่า) จะมีการลั่นหม้อและจัดงานเลี้ยงแก่ชาวบ้านทุกคน (ในการปฏิบัติ มีเพียงผู้อาวุโสและบุคคลสำคัญในชุมชนเท่านั้นที่ไปร่วมงานเลี้ยง) หรือเรียกว่า งานเลี้ยงของผู้นำหมู่บ้าน ในวันนี้บุคคลในชุมชนจะร่วมฉลอง โดยมีเจ้าภาพทำหน้าที่จัดเลี้ยงอาหารให้บุคคลในชุมชน และมีกิจกรรมที่บุคคลในชุมชนจะแสดงด้วยกัน คือ การเต้นกระทุ้งไม้ไผ่เป็นการเต้นเพื่อการอวยพรแก่เจ้าของบ้าน ตลอดจนผู้ที่มาอยู่ร่วมงาน เจ้าบ้านจะทำหน้าที่ดูแลเลี้ยงอาหารแก่ผู้เต้นกระทุ้งไม้ไผ่ จากบ้านหนึ่งไปยังอีกบ้านหนึ่ง โดยเริ่มจากบ้านของผู้นำหมู่บ้านก่อน การเต้นกระทุ้งไม้ไผ่จะเต้นรำทั้งคืนจนถึงรุ่งเช้าของวันที่ 4 ในวันนี้เป็นวันเลิกรำ

วันที่ 4 เป็นวันเลิกพิธีไม่ทำงานใด ๆ ถือเป็นวันพักผ่อน

4. พิธีทำประตูหมู่บ้าน ชาวอาข่าเรียกว่า “ลื้อชองคู่เออ” (Lawl kahq duq – eu) พิธีนี้จัดในช่วงเดือนเมษายน ในแต่ละปีจะต้องสร้างประตูชัยออกไปจากประตูเดิม ประตูหมู่บ้านทำหน้าที่ระบุดึงระยะเวลาที่ก่อตั้งหมู่บ้าน โดยเสาประตูหมู่บ้านเดิมที่ผุกร่อน ชาวบ้านจะวางไว้ที่เดิมไม่มีการเคลื่อนย้ายออกไป แต่ปัจจุบันบางพื้นที่หรือบางชุมชนที่มีข้อจำกัดด้านพื้นที่ไม่สามารถขยับขยายออกไปได้อีก จะทำเสาปูนที่มีความคงทน ถาวรแทนเสาไม้ ซึ่งประตูหมู่บ้าน

จะมีทั้งสิ้น 4 ทิศ โดยโจ้วมะ หรือผู้ทำประตูจะต้องทำประตูหลักของหมู่บ้าน (ทิศเหนือ แทน เพศชาย) หลักจากทำประตูหลักแล้วจึงจะทำประตูทางทิศใต้ (แทนเพศหญิง) และประตูรอง ถัดไป

5. พิธีโลโรคภัย สิ่งอัปมงคลออกจากหมู่บ้าน ชาวอาข่าเรียกว่า “ค้ำด่า ฉี เออ” (Kal daq ciq – eu) พิธีนี้ใน 1 ปีจะจัด 3 ครั้ง ตามฤดูกาล คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว พิธีนี้ บางครั้งเรียกว่า “พิธีเชิญผีร้ายออกจากชุมชน” ในการทำพิธีชาวบ้านในแต่ละครอบครัวจะนำ ไผ่ไผ่มาสานแล้วใส่ผลไม้ลงในตะแกรง กระเจาต หรือกระทง ตามฐานะของแต่ละบ้าน ไปวางไว้ ยังทิศเหนือและทิศใต้ เมื่อจัดพิธีของครอบครัวเสร็จ จึงจะจัดพิธีของหมู่บ้าน ซึ่งในพิธีนอกจาก จะมีผลไม้แล้ว ยังมีข้าวของเครื่องใช้ และรูปปั้นสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ที่เลี้ยงไว้ในบ้าน ผู้อาวุโสของชุมชนจะกล่าวต่อผีร้าย (ແහະ) หากในชุมชนมีโรคภัย เหตุร้ายต่าง ๆ ขอให้ผีที่อาศัยนำพาโรคภัยมาขึ้นช้าง ช้างที่เตรียมไว้และออกจากชุมชน

ปัจจุบันการจัดพิธี ค้ำด่า ฉี เออ (Kal daq ciq – eu) ได้ปรับเปลี่ยนตามสภาพ สังคมภายนอก ความเจริญทางด้านสาธารณสุข บุคคลในชุมชนมีสุขภาวะที่ดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บอันหาสาเหตุไม่ได้เหมือนในอดีต จึงไม่จำเป็นต้องประกอบพิธีโลโรคภัย สิ่งอัปมงคลทุกปี อาจกระทำเพียง 2- 3 ปี ต่อ 1 ครั้งก็ได้ เพื่อป้องกันพิธีกรรมสูญหาย

6. พิธีเริ่มปลูกข้าว “แะกา อาโฝ่ว” หรือ “แะ คา อะเฝ่ว” (Caerka Agpoeq) พิธีนี้จัดในช่วงเดือนพฤษภาคม เป็นพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษขอพรให้พืชพันธุ์ธัญญาหาร เจริญเติบโตได้ดี ให้ได้ผลผลิตดี โดยผู้หญิงในแต่ละครอบครัวจะเป็นผู้เตรียมอุปกรณ์ในการทำพิธี ผู้ชายในครอบครัวจะเป็นผู้บอกกล่าว ในทำนองบทสวด

7. พิธีอยู่กรรมหลังปลูกข้าว อาข่าเรียกว่า “บูเต แะ ละง เออ” (Buq del cehv lah eu) พิธีนี้จัดในช่วงเดือนพฤษภาคม หลังจากปลูกพืชผลต่างๆ รวมทั้งการปลูกข้าวซึ่งในช่วงที่ทำการเกษตร อาจทำให้สัตว์ที่อาศัยในดิน เช่น ไส้เดือน หนอน แมลง บาดเจ็บ หรือสั่นหลังขาด และเชื่อว่าแผ่นดินมีเส้นเอ็นหรือกระดูกสันหลังขาด หลุดอันเนื่องมาจากการทำเกษตรกรรม จึงมีการประกอบพิธีกรรมอยู่กรรมหลังเก็บเกี่ยวข้าว เพื่อให้สัตว์ที่อยู่ใต้ดินและเส้นเอ็น กระดูกสันหลังของแผ่นดินได้ผสมติดกันเป็นปกติเหมือนเดิม ดังนั้น การอยู่กรรมจึงเปรียบเสมือนการต่อตัวของแมลงต่าง ๆ ปล่อยให้ธรรมชาติพักฟื้นรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติด้วยตนเอง ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านจะไม่ทำกิจกรรมใด รวมถึงไม่มีการเซ่นไหว้

8. พิธีปลูกข้าวและกำจัดด้วงข้าว ชาวอาข่าเรียกว่า “เบวโกะ ละง – เออ” (Boeq ghovq lah eu) พิธีนี้จัดในช่วงเดือนมิถุนายน ซึ่งเป็นช่วงที่ต้นข้าวสูงได้ 1 คืบ ชาวบ้านจะต้องทำพิธีกำจัดด้วงดินที่มากินรากข้าว โดยในวันทำพิธีจะมีการทำข้าวปุกเพื่อใช้เซ่นไหว้ เจ้าของที่ดินบนพื้นที่ทำการเกษตร สำหรับพิธีในวันนี้ชาวบ้านที่ทำไร่ ทำนาจะจับด้วงดิน ห่อด้วยใบตองแล้วนำมาเสียบไว้ที่ไม้ไผ่ยาวประมาณ 2 เมตร จากนั้นแต่ละครอบครัวจะนำไม้ไผ่ที่เสียบด้วงดิน ปักไว้หน้าประตูหมู่บ้านตรงกับของบ้านตน การทำพิธีนี้เชื่อว่าเป็นการสื่อสารกับด้วงดิน

ที่อาศัยอยู่ในดินตัวอื่นๆ ให้อยู่แต่บริเวณนั้นไม่ให้กัดกินรากข้าว ทำลายต้นข้าวของตน สร้างความเสียหายแก่พืชผลกลายเป็นพิธีทำนองการตัดไม้ข้ามนาม

9. พิธีบูชาเจ้าแห่งทุ่งข้าวและแม่โพสพ หรือการเซ่นไหว้ไร่ข้าว ชาวอาข่าเรียกว่า “ซึ่มฝี่ เลอะ” (Khmqpiq Law) พิธีนี้จัดในระหว่างเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม เป็นการเซ่นไหว้แม่โพสพ (แซะ คา ตะ อุ) และเจ้าที่ที่ดิน (คานามะ) ขอให้ช่วยดูแลข้าวในทุ่งองาม พิธีนี้จะจัดเมื่อเสร็จจากการจับตัวดิน ชาวบ้านจะทำพิธีนี้ขึ้นเพื่อขอขมาต่อสิ่งมีชีวิตที่ถูกทำลาย กำจัดในระหว่างการทำเกษตรกรรม ซึ่งหมายถึงของที่มีเลือด รวมถึงอุบัติเหตุที่เกิดขึ้น การทำพิธีในไร่ถือเป็นการชำระล้าง โดยพิธีนี้จะจัด 2 ระดับ คือ ในระดับครอบครัวพิเศษ จะมีการเซ่นไหว้ด้วยการลั่นหมึก หากเป็นครอบครัวธรรมดาจะเซ่นไหว้ด้วยไข่ไก่

10. ประเพณีไล่ชิงช้า จัดในช่วงเดือนสิงหาคม ตามวัฒนธรรมจะจัดพิธีนี้ทั้งสิ้น 4 วัน เป็นประเพณีที่จัดเพื่อให้เกียรติผู้หญิง หลังเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวผลผลิตการเกษตร ในเทศกาลไล่ชิงช้าผู้หญิงจะแต่งตัวด้วยชุดประจำเผ่าอย่างสวยงาม

วันแรกของพิธี เรียกในภาษาอาข่าว่า “แยะซู่ อ่าฝั่ว จาแบ” (Yaerkuq Aqpoeq Dzaqbae) หญิงสาวจะแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่า ออกไปตักน้ำที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เพื่อนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นการบวงสรวงเจ้าที่ของแต่ละครอบครัว โดยในนี้มีการตำข้าวปึก “ห่อถ่อง” ข้าวปึก คือ ข้าวที่ได้จากการตำอย่างละเอียด ก่อนตำจะนำเมล็ดข้าวเหนียว แขน้ไว้ประมาณ 1 คืบ รุ่งเข้านำนานึ่ง หลังจากนั้นเสร็จหรือได้ที่แล้ว จะพรมน้ำอีกครั้งเพื่อนำไปนึ่งต่ออีกครั้ง ระหว่างที่รอข้าวสุกจะมีการต่างด่าผสมเกลือก เมื่อข้าวหนึ่งเสร็จจึงนำมาตำในครกพร้อมใส่ด่าและเกลือกไปด่า เพื่อไม่ให้ข้าวเหนียวติดมือเมื่อนำมาปั้น ข้าวปึกที่ได้จากการตำจะนำมาประกอบพิธี นำมามอบแก่ผู้ที่มาร่วมงานไล่ชิงช้า ถือเป็นอาหารมงคลอวยพรแก่ผู้ที่มาร่วมงานได้รับประทาน

วันที่ 2 ของพิธี จะไม่มีการจัดกิจกรรมใดๆ ถือเป็นวันสร้างชิงช้า ผู้นำทางความเชื่อดั้งเดิมจะนำผู้ชายเข้าป่าเลือกไม้ที่มีลักษณะเป็นมงคลใช้ทำเสาไล่ชิงช้า คือ ต้องเป็นไม้เนื้อแข็ง ขนาดยาวมีอายุมากกว่า 5 ปีขึ้นไป หลีกจากได้ไม้แล้ว ผู้ชายทุกคนจะมารวมตัวกันที่หอประชุมกลางหมู่บ้าน โดยมีผู้นำความเชื่อดั้งเดิมเป็นผู้นำประชุม ปรึกษาและแบ่งงานในการจะปลูกสร้างชิงช้าใหญ่ของชุมชน หรือเรียกว่า “หล่าเผอ” หลังจากทีสร้างเสร็จจะมีพิธีเปิดไล่ชิงช้าโดย “โจ้วมา” ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ลั่นก่อน จากนั้นทุกคนจึงสามารถไล่ได้ นอกจากนี้ทุกครัวเรือนจะต้องสร้างชิงช้าเล็กไว้ที่หน้าบ้านของตนเองด้วย เพื่อให้บุตรหลานของตนเองเล่นด้วย เพราะถือว่เป็นพิธีที่ใครได้เข้าร่วมแล้วจะโชคดีโดยเฉพาะผู้หญิง

วันที่ 3 ของพิธี เรียกในภาษาอาข่าว่า “แยะซู่ อ่าฝั่ว ล้อตะ” (Yaerkuq Aqpoeq Lawrdav) ถือเป็นงานรื่นเริงและเป็นการบูชาบรรพบุรุษครั้งที่สอง ในอดีตวันที่ 3 ของพิธีจะมีการลั่นฆ้องเพื่อแบ่งให้บุคคลในหมู่บ้าน ปัจจุบันแต่ละครอบครัวในชุมชนคอยหาหมึกจะช่วยกันออกเงิน ซื้อวัวจากนอกชุมชน หลังเสร็จพิธีจะแบ่งเนื้อวัวให้แต่ละครอบครัวตามจำนวนเงินที่ออกกลายเป็นการออมระดับชุมชนในการซื้อวัวสร้างความสามัคคี กลมเกลียวในชุมชนอีกด้วย

วันที่ 4 ถือเป็นวันสุดท้ายของพิธี จะไม่มีการจัดกิจกรรมใดๆ ถือเป็นวันหยุดของชุมชนเป็นวันสุดท้ายของพิธีกรรม สมาชิกในชุมชนจะพากันมาโล้ชิงช้า เพราะเป็นวันสุดท้ายที่จะได้โล้ในปีนี้ แต่พอตะวันตกดิน หรือประมาณ 18.00 น. ผู้นำทางความเชื่อดั้งเดิมจะเก็บเชือกของชิงช้า โดยการมัดติดกับเสาชิงช้า ถือว่าบรรยากาศในการโล้ชิงช้าได้สิ้นสุดลง และหลังอาหารค่ำก็จะทำการเก็บเครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ เข้าไว้ที่เดิม ถือว่าเสร็จสิ้นพิธีกรรม เสาโล้ชิงช้าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หากบุคคลใดมาสัมผัสหรือโล้ชิงช้าเล่น ผู้ฝ่าฝืนจะต้องมีการขอขมาต่อเสาโล้ชิงช้าตามเงื่อนไขของแต่ละหมู่บ้าน

11. งานเลี้ยงของผู้ช่วยหัวหน้าหมู่บ้าน เรียกในภาษาอาข่าว่า “ยอ ลา อาเผ่ว” (Yaw la aq poeq) จัดในเดือนกันยายน เป็นพิธีที่ทำในถัดจากเทศกาลโล้ชิงช้า ซึ่งเป็นวันที่ผู้ช่วยหัวหน้าหมู่บ้านทุกคน หรือ “โจ้วหญ่า” (Dzoeqzaq) จะลั่นฆ้องและจัดงานเลี้ยงให้กับชาวบ้านทุกคน ในอดีตมักมีการลั่นฆ้องเพื่อส่งเสียงให้บรรพบุรุษ²

12. พิธีขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน เรียกในภาษาอาข่าว่า “คะเยะ อาไผ่ว” (Kal yehv Aq poeq) โดยพิธีที่จัดในวันที่สอง เด็กในหมู่บ้านทุกคนจะหาสัตว์ตามตัวและวิ่งไล่ภูติผีปีศาจจากบ้านหนึ่งไปยังอีกบ้านหนึ่ง โดยเริ่มจากบ้านของผู้นำหมู่บ้าน และออกไปนอกบ้านและนอกหมู่บ้าน ในขบวนขับไล่ปีศาจนี้ พวกเด็กจะส่งเสียงดัง โดยการใช้ดาบไม้และอาวุธตีผนังบ้านและรั้ว เมื่อขบวนของพวกเด็กมาถึงบ้านใด เจ้าของบ้านจะจุดประทัด ดอกไม้ไฟ นอกจากนี้เจ้าของบ้านยังเตรียมผลไม้จากสวน หรือขนมต่าง ๆ ไว้ต้อนรับขบวนเด็กได้รับประทาน เด็กจะสนุกสนานกับเทศกาลนี้ ส่วนผู้ชายจะมารวมกันที่บ้านของผู้นำหมู่บ้านและทำดาบไม้เล่มใหญ่ยาวประมาณ 2-3 เมตร หลังจากที่พักเด็กเสร็จสิ้นการขับไล่ไปตามบ้านไปตามบ้านครบแล้ว จะนำมิดดาบและอาวุธมารวมกันที่บ้านของผู้นำหมู่บ้าน และนำไปวางไว้ในนอกประตูหมู่บ้านบนทางที่จะไปสู่สวน ส่วนดาบยาวจะนำไปวางไว้บนเสาสองต้นด้านนอกของประตูหมู่บ้านแห่งเดียวกันนี้ ทำให้กลายเป็นประตูหมู่บ้านแห่งที่สี่ เทศกาลนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปีใหม่เล็ก หลังจากทำพิธีนี้แล้ว บุคคลในชุมชนจึงจัดพิธีแต่งงานได้

13. การอยู่กรรม ในภาษาอาข่าเรียกว่า “แซะ ลอง – เออ” (Sehl lah – eu) พิธีนี้จะจัดในเดือนกันยายน คำว่า “แซะ” หมายถึง สัตว์ในตำนาน ยังมีความเห็นที่แตกต่างกันในการระบุถึงชนิดของสัตว์ในตำนาน นายเรวัติ ธรรมรงค์กิตติ (สัมภาษณ์ : 2563) กล่าวว่า แซะมีลักษณะคล้ายตัวนกกินปลา

² เรวัติ ธรรมรงค์กิตติ, สัมภาษณ์โดยนางสาวอนันดา สุขวัฒน์, ร้านกาแฟลาโย ดอยผาหมี่ ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย, 10 พฤษภาคม 2563.

อาข่าผาหมี่จะเรียกพิธีนี้ว่า โอลาอาเผ่ว เรวัติ ธรรมรงค์กิตติ (สัมภาษณ์ : 2563) อธิบายว่า พิธีนี้จะจัด 2 วัน โดยพิธีแรกเรียกว่า โอลาอาเผ่ว หลังจากจัดพิธีในวันแรก จะเว้น 1 สัปดาห์เพื่อจัดพิธีที่ 2 เรียกว่าคะเยะอาไผ่ว (Kal yehv Aq poeq) พิธีนี้ไม่มีที่หมู่บ้านแห่งนี้



ภาพที่ 3 แซะ สัตว์ในตำนานของอาชา

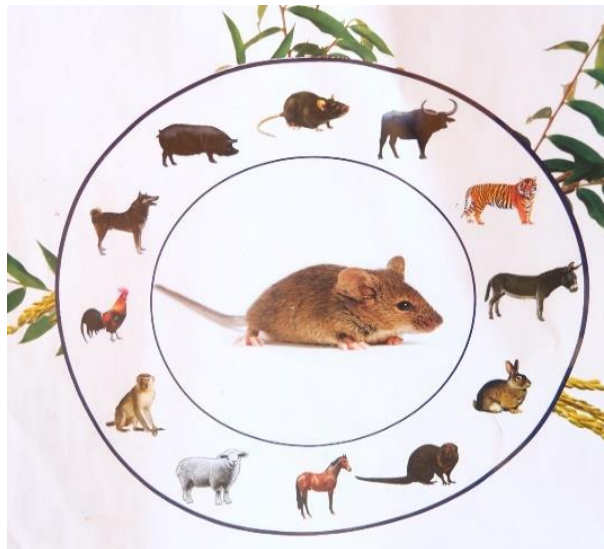
ที่มา: ภาพถ่ายโดยทีมวิจัย ถ่ายเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2563

ส่วน ทิพวรรณ อินันทนานนท์ กล่าวว่า แซะเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งคล้ายสุนัขจิ้งจอก เห็นได้จากการศึกษาวัฒนธรรมชนเผ่าอาชากับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ “การอยู่กรรมวันแซะ อาช่าจะหยุดงานและอยู่บ้านเพื่อไม่ให้มองเห็นสิ่งชั่วร้าย เนื่องจากวันนี้มีสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายสุนัขจิ้งจอก จะออกมายังโลกมนุษย์และมองเห็นโลกของวิญญาณ” เชื่อกันว่า วันนี้เป็นการแยกทางระหว่างมนุษย์กับสิ่งอัปมงคล ซึ่งตำนานของอาช่าเล่าว่า ในยุคที่ผีกับมนุษย์ยังติดต่อสื่อสารและอาศัยอยู่ร่วมกันนั้น มีผู้ชายชื่อบ่งเยอได้หลงรักหญิงสาวผู้หนึ่งชื่อว่าค็องเตอะ หญิงสาวสาวผู้นี้เป็นบุตรสาวของผี บ่งเยอได้ลักพาตัวค็องเตอะหนี และกล่าวว่าพ่อแม่ของค็องเตอะจะมาพาลูกสาวกลับไป เมื่อมาถึงหมู่บ้านจึงมีการสร้างประตู เพื่อกันไม่ให้พ่อแม่ของค็องเตอะเข้ามาในหมู่บ้าน ดังนั้น การอยู่กรรมในวันนี้จึงเป็นการหลบซ่อนไม่ให้ผีเห็นมนุษย์และไม่ให้มนุษย์มองเห็นผี โดยจะจัดพิธีจะตรงกับวันหนู เรียกว่า “อายะ” ซึ่งในภาษาอาช่าคำว่า “ยะ” พ้องเสียงกับคำว่า “แจหยะ” ซึ่งหมายถึง หลบซ่อน ดังนั้นการทำพิธีในวันนี้จึงหมายถึง การหลบซ่อนจากสิ่งไม่ดี บางตำนานกล่าวว่า เป็นระยะเวลาที่มนุษย์และผีทำข้อตกลงร่วมกัน ไม่ยุ่งเกี่ยวข้องกัน แยกกันเดินทางของคนอาช่ากับผี

14. วันครอบครัวแซะไหว้บรรพบุรุษ เรียกในภาษาอาช่าว่า “ยาจิ อาเคว” (Ya civ aq poeq) พิธีนี้จะจัดในเดือนกันยายน เป็นพิธีที่ทำในวันแคววันแรกของเดือน หลังจากพิธี “โซลาอาเคว” (Zola Aqpoeq) เป็นการบูชาบรรพบุรุษเจ็ดรุ่นที่ล่วงลับไปแล้ว เชื่อว่าในวันนี้บรรพบุรุษจะมาเยี่ยมลูกหลานและมาร่วมรับประทานอาหารพร้อมหน้ากัน หลังจากบรรพบุรุษร่วมรับประทานอาหารเสร็จจะกลับไปปรายงานเบื้องบน ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับวันครอบครัว

อย่างมาก เมื่อถึงวันครอบครัวสมาชิกในครอบครัวที่ออกไปทำงานข้างนอกแม้อยู่ห่างไกล จะต้องเดินทางกลับมาร่วมรับประทานอาหารร่วมกัน วันครอบครัวเช่นไ้บรรพบุรุษจึงคล้ายกับวันสงกรานต์ของไทย

15.การอยู่กรรม ภาษาอาข่าเรียกว่า “หย่า ลอง เออ” (Zavq lah – eu) เป็นการหลบซ่อนจากสิ่งไม่ดี จัดในเดือนกันยายน – ตุลาคมซึ่งจัดครั้งที่ 2 “หยะ” ในภาษาอาข่า แปลว่า หลบซ่อน คำนี้พ้องเสียงกับคำว่า “อาหย่า” ซึ่งแปลว่า หมู ซึ่งในปฏิทินของชาวอาข่า “อาหย่า” และแซะจะอยู่ตรงข้ามกัน³



ภาพที่ 4 ปฏิทินรูปสัตว์ของอาข่า

ที่มา: ภาพถ่ายโดยทีมวิจัย ถ่ายเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2563

16. พิธีไล่โรคภัยออกจากหมู่บ้าน (ครั้งที่ 2) “คาตา ฉิเออ” (Kal daq ciq- eu)

17. พิธีจับตักแตน เรียกในภาษาอาข่าว่า แจบอง ลอง -เออ (Nyh bahl lah – eu) พิธีนี้จัดในเดือนตุลาคม – ธันวาคม เมื่อข้าวเริ่มออกรวง ชาวบ้านจะทำพิธีกรรมกำจัดศัตรูข้าว โดยการจับตักแตนห่อใส่ใบไม้ แล้วนำไปปักไว้ที่นา หลังจากนั้นจะอยู่กรรม อุทิศส่วนบุญให้ตักแตน

18. พิธีกินข้าวใหม่ เรียกในภาษาอาข่าว่า “ยอพู นองมุ เซ็ด เออ” (Yaw pu nah muiq tsel – eu) พิธีนี้จัดในระหว่างเดือน กันยายน - มกราคม พิธีกินข้าวใหม่จะทำก่อนเก็บเกี่ยวข้าวในไร่ โดยนำข้าว 3 รวงวางไปไว้บนหิ้งของบรรพบุรุษ ที่เหลือจึงจะนำไปตำ แล้วหุง

³ ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, สัมภาษณ์โดยนางสาวอนันดา สุขวัฒน์, มหาวิทยาลัยชนเผ่าอาข่า บ้านห้วยน้ำลัด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, 29 พฤษภาคม 2563.

ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค (สัมภาษณ์ : 2563) อธิบายเพิ่มเติมว่า สำหรับอาข่าผามหิมะจะจัดพิธีนี้ในสวนช่วงที่ลิ้นจี่ออกดอกเพื่อให้เจ้าที่ ขอให้ได้ผลผลิตสมบูรณ์

รวมกับข้าวอื่นๆ ในการเซ่นไหว้จะนำข้าวและไก่เซ่นไหว้ผี พิธีนี้จะไม่ใช้ข้าวปุก เพราะเป็นข้าวใหม่ เมื่อนำเครื่องเซ่นลงมาแล้ว สมาชิกในครอบครัวจึงลงมือรับประทาน โดยให้ผู้อาวุโสในบ้านเป็นผู้รับประทานก่อน เด็กจะรับประทานอาหารเป็นกลุ่มสุดท้ายของบ้าน จากนั้นจะให้พรขอให้ผีข้าวเต็มอยู่ฉาง การทำพิธีเริ่มจากบ้านของโจวมะ ซึ่งเป็นผู้นำทางความเชื่อดั้งเดิม เมื่อบ้านของโจวมะประกอบพิธีนี้แล้ว ทุกครอบครัวจึงจัดพิธีกินข้าวใหม่ แต่ละครอบครัวอาจจัดงานไม่ตรงกัน เนื่องจากวันดีของแต่ละครอบครัวไม่ตรงกัน วันดีตามความเชื่อ คือ วันที่สมาชิกในครอบครัวหรือในชุมชนไม่มีผู้เสียชีวิต หากมีบุคคลในครอบครัวหรือในชุมชนเสียชีวิต จะต้องเลื่อนการจัดพิธีกินข้าวใหม่ตามลำดับด้วย ปัจจุบันบางชุมชนปลูกข้าวสำหรับทำพิธีไม่กี่กอเท่านั้น

19. พิธีเซ่นไหว้เหล่าผี เรียกในภาษาอาข่าว่า “แซลี จีปา ฉีลือ เออ” (Cehl shuivq jil baq ciq lawl) พิธีนี้จัดในช่วงระหว่างเดือนธันวาคม – มกราคม ในพิธีกรรมต่างๆ จะใช้สุราเป็นองค์ประกอบสำคัญในทุกพิธี ได้แก่ การเซ่นไหว้ ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ดังนั้น พิธีเซ่นเหล่าผีจึงมีความสำคัญ ไม่สามารถยืมหรือซื้อหาจากภายนอกชุมชนได้ หากเป็นครอบครัวใหญ่ มีจำนวนสมาชิกมาก ต้องเตรียมกระบอกพิธีมากกว่าครอบครัวอื่นๆ กระบอกพิธีจะใช้ปีต่อปี โดยปกติจะเตรียมกระบอก 13 กระบอกขึ้นไป หากเหล่าผีใช้ไม่หมดนำเก็บไว้ใช้ปีต่อไปได้

ก่อนการทำเหล่าผี ชาวบ้านจะเตรียมกระบอกพิธี ซึ่งต้องเซ่นไหว้เตรียมกระบอกพิธีเสียก่อน เมื่อเก็บผลผลิตและได้ข้าวใหม่มาจึงจะเริ่มทำเหล่า เพื่อนำมาใช้เป็นเหล่าผี พิธีแซลีจีปาจะทำพิธี 3 วัน เนื่องจากเมื่อได้ข้าวใหม่มาจะต้องนำมาตาก แล้วนำมาตำ ขั้นตอนสุดท้ายคือนำมาหมัก หลังจากนั้นจึงนำมาอัดใส่กระบอก เมื่อได้วันดีจึงเซ่นไหว้

20. พิธีเกี่ยวต้นข้าวครั้งสุดท้าย เรียกในภาษาอาข่าว่า “บ่อง เยว แปยะเออ” (Bahq yoe pyehv – eu) พิธีนี้จัดในช่วงเดือน มกราคม – กุมภาพันธ์ ในอดีตชาวบ้านทุกครอบครัวจะปลูกข้าวใช้ในการบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก เมื่อข้าวในนาออกรวงจนเก็บเกี่ยวได้ ชาวบ้านจะเกี่ยวข้าวเกือบหมด เหลือต้นข้าวไว้ 1 กอ หลังจากนั้นจะทำพิธีเก็บเกี่ยวครั้งสุดท้ายเพื่อใช้เป็นพันธุ์ข้าวในปีต่อไป โดยจะนำพันธุ์ข้าวไปใส่ไว้ในหึ่ง ซึ่งเรียกในภาษาอาข่าว่า “แซยิซี” หลังจากทำพิธีเสร็จ จะเตรียมแผ้วถางที่ดินต่อไป ถ้ายังไม่จัดพิธีนี้จะเอามาไปฟันซังข้าวไม่ได้ ดังนั้น พิธีกินข้าวใหม่ถือเป็นการทำนาครบรอบ 1 ปี ปัจจุบันชุมชนผาหมื่นนิยมปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างอื่น เช่น กาแฟ ลิ้นจี่ จะปลูกข้าวเพื่อใช้ในการทำพิธีเท่านั้น

21. พิธีเฉลิมการเริ่มต้นปีใหม่ พิธีนี้จัดในเดือนธันวาคม พิธีนี้ใช้เวลาจัด 4 วัน โดยปกติมักทำพิธีนี้ในวันควายซึ่งเป็นวันสุดท้ายของปี เพื่อเป็นการฉลองการเก็บเกี่ยวและการสิ้นสุดฤดูกาลทำเกษตร พิธีนี้เป็นการฉลองการเริ่มต้นปีใหม่ จัดขึ้นในเดือนธันวาคมของทุกปี เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงฤดูกาลประกอบเกษตรกรรม ซึ่งภายหลังจากที่มีการเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์จากท้องไร่แล้วจะเข้าสู่ฤดูแห่งการพักผ่อน พิธีเฉลิมการเริ่มต้นปีใหม่ถือเป็นประเพณีของผู้ชายโดยเฉพาะ โดยผู้ชายทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะทำลูกข่าง ชาวอาข่าเรียกว่า “ฉ่อง” แล้วมีการละเล่นแข่งตีกัน เพื่อฉลองการเปลี่ยนแปลงวัยที่มีอายุมากขึ้น ทุกครอบครัว

ในชุมชนจะมีการแลกเปลี่ยนดื่มสุรากัน รวมถึงเริ่มต้นกินข้าวที่เก็บไว้ในฉางข้าว ส่วนผู้หญิงก็จะมีการเล่นสบบ้าในลานชุมชน

วันแรกของพิธีเรียกในภาษาอาข่าว่า คะทอ้ง อาโผ่ว จาแบ ” (Kartanr Aqpoeq Dzaqbae)

วันที่สองของพิธี เรียกว่า คะทอ้ง อาโผ่ว ล้อตะ ” (Kartanr Aqpoeq Lawrdav) วันนี้ชาวบ้านจะจัดการเรื่องบัญชีทางการเงินให้เสร็จเรียบร้อย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหนี้สินค้างเก่าทั้งหมดในปีที่ผ่านมาจะต้องชำระคืนให้หมดสิ้น

22. พิธีโล้โรckyออกจากหมู่บ้าน (ครั้งที่ 3) คาคา ฉิเออ (Kal daq ciq- eu)

2.2 ศึกษาวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าในเชิงพิธีกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ข้อมูลได้จากการลงพื้นที่เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมที่ดอยผาหมี่ จังหวัดเชียงราย การสัมภาษณ์กลุ่มประชากร คือ คุณเรวดี ธรรมรงค์กิตติ และคุณเพ็ญศรี ภัทรสุทธิกุล ชาวอาข่า ผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นชาวบ้านดอยผาหมี่ พบว่าปัจจุบัน ชุมชนดอยผาหมี่ประกอบพิธีกรรมเพียง 14 พิธีกรรม ได้แก่ เก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวครั้งสุดท้าย อยู่กรรม ชนไข่แดง พิธีทำประตูหมู่บ้าน พิธีโล้โรckyสิ่งอัปมงคลออกจากหมู่บ้าน พิธีเริ่มปลูกข้าว พิธีปลูกข้าวและกำจัดด้วง พิธีเซ่นไหว้ไร่ข้าว พิธีไล่ชิงช้า วันครอบครัวหรือพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ เทศกาลรวงข้าวหรือปีใหม่เล็ก พิธีจับตักแตน พิธีกินข้าวใหม่ และพิธีปีใหม่ลูกช้าง แบ่งเป็นพิธีที่จัดขึ้นในครอบครัว 11 พิธีกรรม ซึ่งแต่ละครอบครัวจัดพิธีกรรมตามความสะดวกของแต่ละบ้าน ซึ่งผู้วิจัยไม่ได้รับอนุญาตให้อยู่ร่วมในพิธีกรรม และพิธีกรรมระดับชุมชน 5 พิธีกรรม ดังนี้

1. ประเพณีชนไข่แดง ใช้ไข่ไก่ต้มสีแดงเป็นของขวัญแก่เด็กที่มาเยี่ยมบ้าน คล้ายเป็นการอวยพร แต่ละครอบครัวจะต้มไข่ต้มสีแดงจำนวนมากเพื่อมอบแก่เด็กที่จะเดินทางมาเยี่ยมบ้านแต่ละหลัง เด็กจะเดินทางไปแต่ละบ้านเพื่อรอรับไข่ต้มสีแดง เด็กจะนำไข่ต้มแดงมาเล่นแข่งขันชนไข่ไก่แดงกับเพื่อน ไข่ไก่แดงที่แตกถือว่าเป็นฝ่ายแพ้ พิธีชนชนไข่แดงจากพิธีกรรมของผู้ใหญ่คงเหลือเพียง “ไข่แดง” และกลายมาเป็นการละเล่นของเด็กในชุมชนดอยผาหมี่เท่านั้น

2. พิธีไล่ชิงช้า ในอดีตเป็นพิธีกรรมที่สำคัญ ปัจจุบันจัดเพียง 1 วัน โดยเทศบาลเวียงพางคำให้ทุนสนับสนุนในการจัดพิธีกรรม ช่วยส่งเสริมประชาสัมพันธ์แก่นักท่องเที่ยวให้มาร่วมชมวิถีชีวิตของชุมชนดอยผาหมี่ ดังนั้นจึงมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาร่วมชมพิธีไล่ชิงช้า ในการจัดพิธีกรรมไล่ชิงช้าได้ลดบทบาทเป็นการอนุรักษ์ การสืบทอดพิธีกรรมตลอดจนแสดงตัวตนอัตลักษณ์แก่บุคคลภายนอก ส่วนในแง่จิตใจคงยึดเหนี่ยวได้เพียงกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุเท่านั้น ส่วนเยาวชนที่เข้าร่วมประเพณีไล่ชิงช้ามี 2 กลุ่ม คือ เยาวชนที่อาศัยบนดอยผาหมี่จะแต่งกายด้วยชุดประจำกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า และกลุ่มเยาวชนที่อาศัยหรือทำงานภายนอกชุมชน จะแต่งกายด้วยชุดปกติเข้าร่วมพิธีกรรมในฐานะนักท่องเที่ยวหรือบุคคลภายนอก

3. พิธีกรรมกินข้าวใหม่ ยังคงจัดพิธีกรรมกินข้าวใหม่ตามวัฒนธรรมเดิม เพียงลดขนาดพิธีกรรม ด้วยดอยผาหมี่มีพื้นที่ราบลุ่มจำกัด ใช้สร้างบ้านเป็นที่พักอาศัย ส่วนที่เหลือใช้เพาะปลูกกาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจได้ผลตอบแทนมากกว่าการเพาะปลูกข้าว พิธีกรรมกินข้าวใหม่เพียงจัดขึ้นเพื่อการสืบทอดประเพณีแก่เยาวชนรุ่นหลังเท่านั้น

4. พิธีปีใหม่ลูกช้าง ดอยผาหมี่เป็นชุมชนมีพื้นที่ราบจำกัด ส่วนใหญ่ใช้สร้างเป็นที่พักอาศัยหรือร้านค้ากาแฟ ที่เหลือจึงใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเน้นการเพาะปลูกเมล็ดกาแฟเนื่องจากให้ผลตอบแทนมากกว่าการปลูกข้าว พิธีกรรมปีใหม่ลูกช้างจึงเหลือเพียงการละเล่นลูกช้างของเยาวชนผู้ชายเท่านั้น

5. พิธีทำประตูลูกช้าง ด้วยพื้นที่ดอยผาหมี่มีปริมาณจำกัด ประตูลูกช้างจึงไม่สามารถขยายออกนอกหมู่บ้านได้เหมือนแต่ก่อน ชุมชนดอยผาหมี่จึงได้ทำประตูลูกช้างด้วยเสาคอนกรีตแบบถาวรแทน การประกอบพิธีทำประตูลูกช้างจึงทำเพียงการตกแต่งประตูลูกช้างตามธรรมเนียม มีการเซ่นไหว้ประตูลูกช้าง ประตูลูกช้างกลายเป็นสัญลักษณ์แสดงอัตลักษณ์อาข่าแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวผาหมี่

ตาราง 1 เปรียบเทียบการประกอบพิธีกรรมของอาข่าดั้งเดิมกับอาข่าดอยผาหมี่

ที่	พิธีกรรมอาข่าดั้งเดิม	พิธีกรรมอาข่าดอยผาหมี่	หมายเหตุ
1.	พิธีเดิมเมล็ดพันธุ์ข้าวสุดท้าย	/	ครอบครั้ว
2.	พิธีอยู่กรรม	/	ครอบครั้ว
3.	ประเพณีชนไข่แดง	/	ชุมชน
4.	พิธีทำประตูลูกช้าง	/	ชุมชน
5.	พิธีไล่โรคภัย สิ่งอัปมงคล	/	ไม่มีเหตุไม่จัด
6.	พิธีเริ่มปลูกข้าว	/	ครอบครั้ว
7.	พิธีอยู่กรรมหลังปลูกข้าว	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
8.	พิธีปลูกข้าวและกำจัดดวงข้าว	/	ครอบครั้ว
9.	พิธีบูชาเจ้าแห่งทุ่งข้าวและแม่โพสพ	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
10.	ประเพณีไล่ชิงช้า	/	ชุมชน
11.	งานเลี้ยงของผู้ช่วยหัวหน้าหมู่บ้าน	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
12.	พิธีขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน	-	ไม่มีเหตุไม่จัด

ตาราง 1 (ต่อ)

ที่	พิธีกรรมอาช้ดั้งเดิม	พิธีกรรมอาช้ดอยผาหมี่	หมายเหตุ
13.	การอยู่กรรม	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
14.	วันครอบครัวเช่นไหว้บรรพบุรุษ	/	ครอบครัว
15.	การอยู่กรรม	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
16.	พิธีไล่โรคภัยออกจากหมู่บ้าน (ครั้งที่ 2)	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
17.	พิธีจับตักแตน	/	ครอบครัว
18.	พิธีกินข้าวใหม่	/	ชุมชน
19.	พิธีเช่นไหว้เหล่าพิธี	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
20.	พิธีเกี่ยวต้นข้าวครั้งสุดท้าย	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม
21.	พิธีเฉลิมการเริ่มต้นปีใหม่	ปีใหม่ลูกช้าง	ชุมชน
22.	พิธีไล่โรคภัยออกจากหมู่บ้าน (ครั้งที่ 3)	-	ไม่ประกอบพิธีกรรม

หมายเหตุ

ครอบครัว หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นในระดับครอบครัว อาจจัดขึ้นเพียงบางครอบครัวเท่านั้น

ชุมชน หมายถึง พิธีกรรมที่จัดขึ้นในระดับชุมชน สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมในการประกอบพิธีกรรม

ไม่ประกอบพิธีกรรม หมายถึง พิธีกรรมดังกล่าวไม่ประกอบพิธีกรรมแล้ว เกิดการสูญเสียทางวัฒนธรรมด้านการประกอบพิธีกรรม

ไม่มีเหตุไม่จัด หมายถึง พิธีกรรมดังกล่าวต้องมีเหตุร้ายแรงขึ้นในชุมชน เช่น เกิดโรคระบาดในสัตว์เลี้ยง เช่น โรคเท้าปากเปื่อยในสุกร หรือโรคระบาดในมนุษย์ เช่น โรคโควิด 19

3. วิเคราะห์สาเหตุ ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคมวัฒนธรรม

จากเดิมชาวอาช้ดั้งเดิมประกอบพิธีกรรม 22 พิธีกรรมในรอบปี ขณะที่ปัจจุบันชาวอาช้ดอยผาหมี่ ประกอบพิธีกรรมเพียง 14 พิธีกรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง เมื่อวัฒนธรรมทั้ง 2 วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่ากับวัฒนธรรมของบุคคลภายนอก มีปฏิสัมพันธ์ ปะทะสังสรรค์ของบุคคลต่างวัฒนธรรมกันย่อมต้องมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันเกิดขึ้น ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เดิมชาวอาข่าดั้งเดิมประกอบพิธีกรรม 22 พิธีกรรม แต่ปัจจุบันชาวอาข่าดอยผาหมีประกอบพิธีกรรมเพียง 14 พิธีกรรมเท่านั้น การที่ชุมชนดอยผาหมีรับวัฒนธรรมของบุคคลภายนอก มาปรับใช้ในวิถีชีวิตของตนเอง ทั้งด้านการประกอบอาชีพ ทัศนคติ ตลอดจนระบบความคิด ย่อมส่งผลต่อการประกอบพิธีกรรม สามารถสรุปสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

3.1 ชาวอาข่านับถือศาสนาดั้งเดิม หรือเรียกว่านับถือศาสนาบรรพบุรุษ จากสถานการณ์ของสังคมมีการเคลื่อนย้ายแรงงานภาคการเกษตรจากประเทศเพื่อนบ้านและการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทำให้ชุมชนดอยผาหมีเริ่มมีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมความเชื่อ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2557- 2558 มีการปรับลดวัฒนธรรมและประเพณีลง โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก คือ ชาวบ้านที่อาศัยในชุมชนกับผู้สูงอายุที่ไม่เคยออกจากชุมชนไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นยังคงนับถือบรรพบุรุษ จะลดความสำคัญของพิธีกรรมลงเหลือเพียงจัดพิธีกรรมขนาดเล็กภายในครอบครัว ไม่ได้จัดเป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้านเช่นในอดีต กลุ่มที่สอง คือ ชาวบ้านดอยผาหมีที่เคยออกไปทำงานในจังหวัดอื่น ๆ และเยาวชนที่ได้เข้ารับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการของรัฐบาลส่วนกลาง จะนับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์แทนศาสนาเดิม มีการเข้าร่วมประเพณีอาข่าในส่วนที่เป็นกิจกรรมซึ่งไม่ขัดต่อความเชื่อในการนับถือบรรพบุรุษ เช่น ประเพณีไล่ชิงช้า เป็นต้น

3.2 ระบบเศรษฐกิจ ครอบครัวในชุมชนดอยผาหมีนิยมส่งบุตรหลานศึกษาต่อยังระดับอุดมศึกษาทั้งในจังหวัดเชียงรายและจังหวัดเชียงใหม่ตามอย่างประชากรบนพื้นราบ เมื่อถึงช่วงเวลาปิดภาคเรียน เยาวชนกลุ่มนี้ได้เดินทางเข้ามายังหมู่บ้าน นำมาสู่การเผยแพร่ค่านิยมให้ครอบครัวอื่นต่างส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อมากยิ่งขึ้น และภายหลังสำเร็จการศึกษา มักจะทำงานนอกพื้นที่กันมากขึ้นทั้งในกรุงเทพมหานคร จังหวัดเชียงใหม่ หรือต่างประเทศ เพื่อเก็บเกี่ยวประสบการณ์ เงินทุนก้อนหนึ่ง แล้วจึงกลับมาเปิดร้านค้าแพนดอยผาหมี ส่งผลให้ดอยผาหมีมีร้านค้าแพทั้งหมด 14 ร้าน ด้วยแต่ละครอบครัวต่างเป็นผู้ผลิตเมล็ดกาแฟคั่วบดจริง ตั้งแต่ปลูกกาแฟ เก็บเมล็ดกาแฟ คั่ว และบดจำหน่ายแก่ผู้ค้าที่มารับซื้อกาแฟในชุมชน กล่าวได้ว่าทุกครอบครัวมีความชำนาญด้านกาแฟเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว การเปิดธุรกิจร้านกาแฟจึงเป็นสาเหตุหนึ่งให้ชาวอาข่าดอยผาหมีไม่สามารถเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมได้ตามอย่างความเชื่อดั้งเดิมได้ครบทั้ง 22 พิธีกรรม คงเลือกเข้าพิธีกรรมที่สำคัญต่อการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าเท่านั้น เช่น พิธีกรรมไล่ชิงช้า ด้วยมีภารกิจหลักต้องดูแลธุรกิจร้านกาแฟ รองรับนักท่องเที่ยวที่มาดอยผาหมีในช่วงเทศกาลท่องเที่ยวในช่วงที่มียวนหยุดยาว

3.3 การเดินทางของกลุ่มลูกจ้างชาวพม่า ชาวอาข่าพม่าเดินทางอพยพมาอาศัยบริเวณทางขึ้นดอยผาหมี นับถือศาสนาคริสต์ เข้ามารับจ้างเป็นแรงงานในภาคเกษตรแก่ชุมชนดอยผาหมี

กลุ่มลูกจ้างชาวพม่ามีการประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมอาข่าสมัยใหม่ ด้วยการลดขั้นตอนพิธีกรรม จำนวนวัน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจัดงานให้เหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองและไม่ขัดต่อจารีตของศาสนาที่ตนนับถือ ดังนั้น ชุมชนดอยผาหมิ่นจึงได้นำวิธีการจัดพิธีกรรมของกลุ่มลูกจ้างชาวพม่ามาใช้กับกลุ่มของตนเอง นำมาสู่การเลียนแบบทางการประกอบพิธีกรรมตามกลุ่มแรงงานชาวพม่าด้วยเช่นเดียวกัน

3.4 นโยบายด้านการพัฒนา ประเทศไทยใช้นโยบายกระจายความเจริญสู่ชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ ความเจริญทำให้ชุมชนดอยผาหมิ่นมีการพัฒนา จากที่เป็นผู้เพาะปลูกเมล็ดกาแฟจำหน่ายแก่พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อในชุมชน กลายมาเป็นผู้ประกอบธุรกิจร้านกาแฟบนดอยผาหมิ่น เปลี่ยนบทบาท “ผู้ผลิต” มาเป็น “เจ้าของร้านกาแฟ” อีกทั้งกระแสความเจริญทางด้านเทคโนโลยีทำให้ดอยผาหมิ่นกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ส่งผลให้ชาวบ้านดอยผาหมิ่นรับจ้างเป็นแรงงานในภาคการบริการร้านกาแฟมากกว่าภาคการเกษตร ดังนั้นชาวอาข่าในภาคการบริการร้านกาแฟจึงไม่สะดวกในการเข้าร่วมประเพณีตามวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ เพียงเลือกเข้าร่วมเฉพาะพิธีกรรมที่มีความสำคัญเท่านั้น ซึ่งไม่ขัดต่อการประกอบธุรกิจร้านกาแฟ

การเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนดอยผาหมิ่น เหลือพิธีกรรมที่จัดใน 1 ปี ทั้งสิ้น 14 ประเพณี ซึ่งในประเพณีดังกล่าวแบ่งออกเป็นประเพณีของชุมชนและประเพณีของครอบครัว สำหรับประเพณีที่ทุกคนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมโดยไม่ขัดต่อหลักทางศาสนาจะเหลือเพียง 3 ประเพณี แต่ประเพณีที่จัดอย่างยิ่งใหญ่เพื่อใช้ประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว คือ ประเพณีไล่ชิงช้า ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีและพิธีกรรมมีสาเหตุจากปัจจัยแวดล้อมที่อิงกับสภาพสังคมวัฒนธรรมภายนอกชุมชนและการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์ ดังผลการศึกษาของแสงระวี ให้เฉื่อย (2546 : 84-88) ที่กล่าวว่า พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม มีปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน โดยปัจจัยภายนอก ได้แก่ บทบาทของรัฐหรือราชการ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การจับปลา การท่องเที่ยว ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่เปิด ข้อจำกัดทางทรัพยากรและการปรับตัวให้สัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก ผลกระทบทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น คือ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความมั่นใจของชุมชนพึ่งตนเองมากยิ่งขึ้น มีเป้าหมายการบริการ หนี้สิน วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทไปสู่สังคมเมือง ตลอดจนกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ใช้ประกอบการ แต่สำหรับชุมชนดอยผาหมิ่น หน่วยงานราชการกลับมีผลต้องการรักษาวัฒนธรรมอาข่าให้คงอยู่ โดยทุกปีจะให้ทุนสนับสนุนการจัดประเพณี ในขณะที่ชุมชนดอยผาหมิ่นอาจจัดกิจกรรมไม่ต่อเนื่องทุกปี เนื่องจากการจัดพิธีกรรมแต่ละครั้งมีรายละเอียด ขั้นตอนพิธีกรรมหลายขั้นตอน และต้องใช้ทุนทรัพย์ในการจัดพิธีกรรม จนต้องได้รับการสนับสนุนทั้งแรงงาน และกำลังทรัพย์ในการจัดประกอบพิธีกรรม

การศึกษาในครั้งนี้สามารถคาดการณ์การคงอยู่และการอนุรักษ์วัฒนธรรมอาข่าได้ 2 กรณี ดังนี้

1. ในอนาคต ชุมชนดอยผาหมีอาจไม่สามารถต้านทานกระแสความเจริญจากวัฒนธรรมภายนอกที่มาสู่ชุมชนของตนเองได้ นำมาสู่การลดการจัดพิธีกรรมตามวัฒนธรรมอาข่า จนกลายเป็นการสูญเสียวัฒนธรรมของตนเองในที่สุด เนื่องจากขาดผู้สืบทอด และการจัดพิธีกรรม กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมแก่บุคคลภายนอก ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์นักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมวิถีชีวิตของอาข่าบนดอยผาหมีมากกว่าจะเป็นการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าดังเช่นในอดีต

2. วิฤตการณ์ด้านการคงอยู่ของสังคมวัฒนธรรมผ่านการประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดอยผาหมีกลายเป็นความท้าทาย ตั้งคำถามต่อตัวชุมชนเองว่าจะดำเนินการต่อการสืบทอดวิถีชีวิตของตนเองอย่างไร จะมีวิธีการคงรักษาสังคมวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของชาวอาข่าในชุมชนได้มากน้อยเพียงใด และกลุ่มใดจะเป็นทำหน้าที่รณรงค์ให้เกิดการอนุรักษ์ สืบทอดวัฒนธรรมอาข่า

การศึกษาในบทความนี้เป็นตัวอย่างการนำทฤษฎีวิวัฒนาการมาใช้ในการศึกษาการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าดอยผาหมี ทำให้เห็นกระแสความเจริญจากสังคมภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมการประกอบพิธีกรรมของชาวอาข่าดอยผาหมี ก่อให้เกิดการสูญเสียอัตลักษณ์ การคงอยู่ของการประกอบพิธีกรรมขึ้น คณะผู้วิจัยเชื่อว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นในประเทศไทยคงประสบวิฤตการณ์เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าดอยผาหมี

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.
- จริญญา เจริญสุดใส และสุวัฒน์ จรากรณ์. *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544.
- จามะรี เชียงทอง. *สังคมวิทยาการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2549.
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. *สังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- จินตวีร์ เกษมสุข. *หลักการมีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.
- จุฑาพรรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. *วัฒนธรรม การสื่อสารและอัตลักษณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- ชวิตรา ตันติมาลา. “พหุชาติพันธุ์กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตลุ่มน้ำลพบุรี.” ใน *เจียรไนเพชร รวมรายงานผลการวิจัยเบื้องต้น*. โครงการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยรุ่นใหม่ผ่านระบบ Multi – Mentoring System. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม, 2562.
- ณัฏฐ์รัชช์ สารหงส์. “ศักยภาพทางวัฒนธรรมของชาวปากแกล้ง : พลวัตการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน จังหวัดแม่ฮ่องสอน.” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2557.
- ดโนยา ก้อนแก้ว. “วงโปงลางสะออน : การปรับตัวทางวัฒนธรรมในกระแสโลกาภิวัตน์.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- ถวิลวดี บุรีกุล. *การมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ*. (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2548.
- ทิพวรรณ อินันทนานนท์. “วัฒนธรรมชนเผ่าอาข่ากับเศรษฐกิจสร้างสรรค์” *วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์ ราชชมงคลธัญบุรี* 1, 1 (มกราคม - มิถุนายน 2557): 80-99.
- นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: เอกซ์เปอร์เน็ท, 2550.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. *อาชวไนท์บาชาร์การค้ากับความเป็นชาติพันธุ์*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

มนัส สุวรรณ และคณะ. *โครงการศึกษาแนวทางและจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541.

ยศ สันตสมบัติ. *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.

วิมล จิโรจพันธุ์. *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2548.

ศิริ ฮามสุโพธิ์. *สังคมวิทยาการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2543.

สุริชัย หวันแก้ว. “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย” ใน *สังคมและวัฒนธรรมไทย*.

พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

แสงระวี ให้เฉื่อย. *พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม : กรณีศึกษาบ้านท่าเรือ ตำบลเขื่อนอุบลรัตน์*

อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น. สถาบันราชภัฏเลย, 2546.